

Anders Sjögren

Kremls hovfilosof och kriget mot Ukraina

Om den ryske fascistiske filosofen Ivan Iljin

Ur Västerbottenskuriren 8/3 2022

Porträtt av Ivan Iljin från 1921. Konstnären heter Michail Nesterov (1862-1942)

Den ryske fascistiske ideologen *Ivan Iljin* har sedan länge varit en viktig ideologisk inspirationskälla för Putin, som personligen bidragit till att sprida Iljins skrifter och idéer. Han såg t ex redan 2005 till att Iljins samlade verk gavs ut i Ryssland. Sedan dess har Putin flera gånger rekommenderat studier av Iljins arbeten, sett till att vissa skrifter studerats vid officersutbildningar m m. Och i samband med annekteringen av Krim 2014 fick tjänstemän och militärer som var inblandade i denna operation en Iljin-skrift med titeln *Våra uppgifter*.

Bland Iljins arbeten kan nämnas titlar som *Om användningen av våld för att motstå ondska* (1925), *Den kristna kulturens grunder* (1937), *Grunderna för kampen för det nationella Ryssland* (1938), *Om fascism* (1948) och *Våra uppgifter* (1948-1954). Inga av dessa skrifter finns mig veterligen på svenska, men åtskilliga finns i engelsk översättning.

Iljin har inspirerat många senare fascistiska ryska ideologer, exempelvis den idag inflytelserike Aleksandr Dugin, som fortfarande lever och verkar i Ryssland.

Nedanstående artikel ger en kortfattad introduktion till Iljins tänkande. I lästipsen efter artikeln ges förslag på fler texter.

Martin F

Låt oss för ett ögonblick ta Vladimir Putin på orden. Det vill säga, att Ukraina befinner sig i ett sådant politiskt skick att landet måste avnazifieras. Och att det är Rysslands plikt att befria landet (och Europa) från det järngrepp som de neonazistiska krafterna har på landet.

Avnazifiering har ägt rum en gång tidigare, i Tyskland, och föregicks av världskrig, städer i ruiner och tiotals miljoner flyktingar på Europas vägar. Låter som ett högt pris för att komma åt de ukrainska rörelser, som, i val och opinionsmätningar, brukar ligga på ungefär de svenska Liberalernas nivåer.¹

Putins retorik halkar och står på huvudet. Ett sätt att ställa den på fötter är förstås att vända blicken mot angriparen istället för den angripne. Vad är det som, på ett djupare plan än Natos östutvidgning, ligger bakom Rysslands militära invasion?

Svaren är bekanta. På det mer allmänna planet: tsarismens spöke och den avstannade avstaliniseringen. På ett mer konkret, individcentrerat plan: Putins oberäknelighet, storhetsvansinne och maktfullkomlighet. Och däremellan: olika nyanser av både och.

Men det finns sannolikt, om vi gräver djupare i de sunkigare lagren av den ryska myllan, en död filosof bland generalerna i invasionsstyrkan. Hans namn brukar dyka upp då och då, inte minst i de akademiskt orienterade Rysslandsstudierna.

Han heter Ivan Iljin (1883–1954).

Iljin nämns inte i den ryske författaren Sergej Lebedevs svidande artikel ([Expressen Kultur 3/3](#)) om rysk rasism. Men det är hans tanketradition och arv som kläs av.

Lebedev ställer sig frågan: hur är det politiskt och psykologiskt möjligt för Putin att på hemmaplan få åtminstone en slags passiv acceptans för ett anfallskrig mot grannlandet Ukraina?

Det handlar i grunden, menar Lebedev, om att Ryssland är ett multinationellt land – och ett rasistiskt sådant, med en tydlig chauvinistisk hierarki.

Längst ner står folk med rötterna i Kaukasien och Centralasien. De bombades utan pardon under kriget i Tjetjenien, de utnyttjas hänsynslöst som gästarbetare, de är lämpliga villebråd när politiska och ekonomiska syndabockar ska utses.

De är andra rangens varelser. Ett ”dom” i kontrast till ett ”vi”.

Men, betonar Lebedev, det finns också en annan typ av rasism, den paternalistiska. Här får ”brödrafolken” ta plats i familjen, men på en lägre nivå. De är småbröder med namn som Ukraina och Belarus. Ibland behöver de beskyddas, ibland måste de bestraffas. Med Lebedevs ord: de utgör ”en lägre form av ryssar”.

De olika folkgrupperna ingår i en kolonial berättelse, från Ryska imperiet via Sovjetunionen till dagens Ryska federationen. Det är en historia kantad av övergrepp, russifieringskampanjer, deporteringar av hela folkslag och brutalt nedtryckande av nationella rörelser.

En kamp mellan ett centrum och en differentierad periferi. I dag gäller det Ukraina: ”Lillebror ska ges en blodig läxa”, konstaterar Lebedev.

Han menar att rasismen och storebrorstänkandet genomsyrar hela den ryska statstanken och har blivit en del av ryskt vardagsliv. Och ryska intellektuella har inte stått fria från påverkan. Bland ”smittade” författare nämner han Dostojevskij, Bulgakov, Solzjenitsyn, Brodskij.

¹ Inte ens det! I senaste valen (2019) valsamverkade de högerextremistiska partierna under Svobodas parti-beteckning. I 1:a omgången av presidentvalet fick dess kandidat (Ruslan Kosjulynskij) bara 1,65 % av rösterna (se https://sv.wikipedia.org/wiki/Presidentvalet_i_Ukraina_2019), medan man i parlamentsvalet (till *Verhovna Rada*) lyckades skrapa ihop 2.16% (https://en.wikipedia.org/wiki/2019_Ukrainian_parliamentary_election).

Vilket tar oss tillbaka till filosofen Ivan Iljin, bortglömd vid sin död 1954, återuppstånden 1991 vid Sovjetunionens kollaps och återbördad, genom Putins personliga inblandning, från Zürich till Moskva för att begravas i rysk jord 2005.²

På nätet finns en lång essä om Ivan Iljin, skriven av den amerikanske historikern Timothy Snyder och ursprungligen publicerad *The New York Review of Books* 2018.³

Den ger en nyttig introduktion till Iljins liv och verk. Här utelämnar jag de mest metafysiska inslagen i hans filosofi och hans position i förhållande till kollegor som Kant, Hegel, Freud och Husserl.

Jag koncentrerar mig på det politiska, det som Snyder summerar som ”kristen fascism”.

Iljin var ingen vän av den ryska revolutionen och utvisades 1922. Han blev därefter en ledande röst i ryska emigrantkretsar i Europa. Han skrev i tidningar, han skrev böcker (ett 40-tal, både på ryska och tyska, enligt Snyder) och han kom snart att fascineras av Mussolini. Även Hitler fick hans uppskattning – ända tills han upptäckte att ryssar placerades bara snäppet över judar i den nazistiska rasherarkin.

Det skulle han ändra på när han började skissa på en inhemsk, rysk fascism.

Grundbulten i Iljins ideologiska bygge är synen på Ryssland som en levande organism. Moderlandet är en organisk enhet som inte kan delas. Det kan bara, gud förbjude, upplösas.

Därför skriver Iljin till exempel ”Ukraina” inom citationstecken, eftersom platsen utgör en del av den ryska organismen. Varje nämnande av Ukraina, som en enhet i sig, blir alltså en attack mot Ryssland. Ett hot om den levande organismens upplösning.

För att bevara Ryssland mot dess yttre och inre fiender krävs en ledare med oinskränkt makt. Stark, hänsynslös när så behövs, gärna med en närmast mytologisk aura kring sin person.

Demokratiska val? Att räkna röster är att acceptera ”den mekaniska och aritmetiska förståelsen av politik”. Problemet med förkrigsfascismen var, enligt Iljin, enpartistaten. Det var nämligen ett parti för många. Ryssland ska vara en nollpartistat.

Och om partier ändå skulle uppstå? Ja, då ska de bara ha rituella uppgifter.

Frihet? Ja, men inte frihet för ryssar som individuella subjekt, utan frihet att förstå sig själva som delar av en helhet. Och i ett större perspektiv: som delar i den organisk-andliga enheten mellan regering och folk.

Allt enligt Timothy Snyders uttolkning av Iljins skrifter och politiska tänkande.

På annan plats på nätet läser jag en analys av Iljin, som understryker nödvändigheten av ojämlighet i hans tilltänkta Ryssland och att en individ inte kan välja sin nationalitet – lika lite som en cell kan bestämma om den är en del av kroppen eller inte.

Ivan Iljin brukar beskrivas som Kremls hovfilosof. Därifrån har hans idéer spridits till den närmaste kretsen.⁴ Han brukar citeras av rättsväsendets högsta domare och av kyrkans patriarker.

Det är inte uppmuntrande.

Det är väl inte heller Sergej Lebedevs dom om kriget mot Ukraina i *Expressen*-artikeln: ”...

² Samtidigt med Iljin hämtade man även hem och begravde den rysk antibolsjevikiska generalen Anton Denikin, som – ett sammanträffande? – besegrades av Röda armén i kampen om Ukraina.

³ Finns i svensk översättning på Marxistarkivet: [Ivan Iljin, Putins fascistiske filosof](#).

⁴ Putin har personligen bidragit till att ge stor spridning åt Iljins skrifter och idéer. Han såg t ex till att Iljins samlade verk gavs ut i Ryssland. Han har också vid flera tillfällen rekommenderat den ryska ungdomen att läsa Iljins arbeten, samt spridit hans skrifter till ledande kretsar (i samband med annekteringen av Krim 2014 spred man en Iljin-skrift med titeln *Våra uppgifter*). Den används även till officersutbildningen.

ett moralistiskt och humanistiskt sammanbrott för hela den ryska kulturen”. Men det pekar åtminstone framåt, mot ett slut.

Även om upplösningen kan bli hur fruktansvärd som helst.

Lästips – mer om Iljin

Engelska Wikipedia om Iljin: https://en.wikipedia.org/wiki/Ivan_Ilyin

Benny Andersson: [I tsarernas fotspår. Den ryska imperialismen vaknar på nytt](#)

Magnus Ljunggren: [Putins ledstjärna är en ultrapatriotisk fascist](#) (DN 5/3 2015)

Timothy Snyder: [Ivan Iljin, Putins fascistiske filosof](#)

Om Dugin, se ”Alexandr Dugin och fascism på vänsterkanten” i artikelsamlingen [Vart går Ryssland? Olycksbådande ideologiska tendenser](#)

Se även inledningen till Putins artikel [Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare](#) från juli 2021 (som förebådade invasionen av Ukraina).

Böcker

Historikern Timothy Snyder redogör utförligt för Iljins tänkande i sin bok *Vägen till ofrihet* (sv. övers 2019)